

Jaargang 33

juni 2018

nummer 93

Groninga

Vriendenbulletin

STICHTING VRIENDEN VAN DE STAD GRONINGEN

COLOFON INHOUDSOPGAVE

Colofon

Redactie:

P. J. E. Bootsma
T. van der Meulen
M. L. Hintzbergen

Lay-out:

C. Weis, Groningen

Druk:

Drukkerij C. Weis

Redactieadres (a.i.):

H.W. Mesdagplein 6
9718 HR Groningen
Tel 050 5890776
meulen1@xs4all.nl

Afbeelding omslag:

Herewegviaduct,
met westerzon op de rails.
foto: Tom van der Meulen

Kopijdatum

nummer 94:
20 augustus 2018

Kopij aanleveren in Word,

foto's:
JPEG, Tiff of EPS

ISSN 1384-8607

Inhoudsopgave:

Tom van der Meulen

Van de voorzitter 3

Maarten Schmitt:

Stad vol gedachten (1) 4

Tom van der Meulen

Ontwikkeling van een Woldgebied 8

Vrienden van de Stad

Zienswijze The Next City 12

Douwe-Anne Walsma

Is dit sociaal gedrag, Lefier? 13

Tom van der Meulen

Een nieuw verdienmodel in de volkshuisvesting 14

Tom van der Meulen

Terts en toets: enig in Groningen en ver daarbuiten! 16

Activiteitenagenda 18

Correctie/aanvulling 18

Groningana 19

Van de voorzitter

Begin april is onze penningmeester Jan Fokke de Boer overleden. Jan Fokke was sinds 2016 penningmeester en heeft tijdens zijn korte bestuursperiode veel voor de club betekend. Naast zijn deskundigheid op het gebied van financiën bracht hij ook vernieuwing in de werkwijze van de Vrienden. Zo nam hij het initiatief om reguliere bestuurszaken in klein verband af te handelen zodat in de voltallige maandelijkse bijeenkomsten meer ruimte zou zijn voor inhoudelijke discussie. Hij heeft het thema van onze lustrumviering voor het volgend jaar gesuggereerd. Daar zult u t.z.t. meer van horen. Verder heeft hij bevorderd dat we ons als vrienden hebben bezonnen op onze toekomst: waar willen we naar toe, en doen we er nog toe? Kortom, Jan Fokke was niet alleen penningmeester maar een bestuurslid dat zich over de volle breedte inzette voor de zaak. Daarbij was hij een bijzonder aardig iemand. We missen hem.

In het decembernummer hebben we u op de hoogte gesteld van onze bezinning op de toekomst van de Vrienden van de stad. Met drie brainstromsessies o.l.v. Mick Hartstra hebben we nieuw elan opgedaan.

Sterke en zwakke punten zijn op een rijtje gezet, en met die laatste gaan we aan de slag. Zo verdient ons donateursbestand versterking, net als ons bestuur. Willen we met enig effect onze visie uitspreken dan is het van belang dat we dat namens velen doen. En dat mogelijk de oordeelsvorming wat meer interactief gestalte krijgt. Tot nu toe deden we dat redelijk autonoom, in die zin dat wij als bestuur wel zo'n beetje denken te weten wat u als donateur van ons verwacht. Maar dat is natuurlijk een illusie. U zult hier meer van horen. En wij hopelijk van u!

We prijzen ons gelukkig dat Maarten Schmitt zijn lezing van 28 maart in de Groninger Archieven, die veel belangstelling trok en een interessante discussie uitlokte, beschikbaar heeft gesteld voor het Vriendenbulletin. Dan kunt u het allemaal nog eens overlezen en kunnen degenen die er niet waren zich realiseren wat ze gemist hebben. Schmitts verhaal zal in twee shifts worden gepubliceerd, waarmee mogelijk het eerste feuilleton in de geschiedenis van het Vriendenbulletin is geboren.

Groningen heeft met The Next City een ontwerp omgevingsvisie geschreven die ons inspireerde tot het schrijven van een zienswijze. Sterker nog, we hebben zowel als deelnemer van het Platform Cultureel Erfgoed Groningen alsook zelfstandig een zienswijze ingediend. In aansluiting op The Next City een interview met een donateur die kennis maakte met wat een overspannen woningmarkt zoal aan ondernemingsinitiatieven in de vastgoedsector oplevert. Zet The Next City in op verbinden en een inclusieve stad, het grootkapitaal denkt aan marktconforme processen en winstmaximalisatie vanuit een speculatief ondernemersperspectief.

De excursie naar de gemeente Ten Boer op 26 mei was een succes. In deze aflevering nog een paar opmerkingen over de ontstaansgeschiedenis van Ten Boer, zoals die uit de beschikbare literatuur valt te destilleren, verlichtigd met kaartjes. Verder treft u in dit bulletin een schets aan van een zeer bijzondere winkel in Groningen, Terts en Toets.

Naar aanleiding van de rubriek 'stad uit zicht' mailde mevrouw Tineke Visscher-Schuurman een artikel dat zij voor het familieboek had geschreven. De titel van haar bijdrage was 'In en om de Moesstraat: een multiculturele buurt avant la lettre'. De Concordiastraat was een roomse zijstraat van de Moesstraat, maar woonde je in een zijstraat verder, de Radijsstraat, dan was je gereformeerd en ging je ter school en kerke in de Akkerstraat. Jongetjes van beider komaf bestookten elkaar met liederen met woorden als Wijwoaterpizzers, Tuig van Laban, Roomse (of Protestantse!) poapen, enzovoort. Daarenboven waren er nog 'gewone' jongetjes die 'niks' waren en naar de openbare school gingen. Die speelden zowel met protestant als katholiek. Ter complettering van het multiculturele karakter beschrijft mevrouw Visscher de joodse begraafplaats, direct grenzend aan de Noorderbegraafplaats. Daar zijn uiteindelijk ook de stoffelijke resten van de eerste Joodse begraafplaats in Groningen, de Jodenkamp, naar toe overgebracht. Een uitzonderlijke gebeurtenis, want Joden kennen immers de eeuwige grafgruften.

Stad vol gedachten

Op 28 maart sprak Maarten Schmitt in de Groninger Archieven voor de Vrienden. Begonnen met een bericht over zijn formatieve jaren schetst hij vervolgens een beeld van zijn langdurige werkzaamheid bij de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting aan het Zuiderdiep: wat waren de projecten waar hij mee te maken kreeg, welke ideeën en opvattingen deden bij hem opgeld en wat waren zijn ervaringen. Zijn terugblik geeft een prachtige impressie van de ontwikkeling van de stad tussen 1973 en 1998, het jaar dat hij naar het Westen vertrok. Hij stemde er in toe zijn spreektekst voor publicatie in het Vriendenbulletin beschikbaar te stellen. De omvang dwingt ons de publicatie over twee nummers te verdelen. In dit nummer het verhaal over opleiding en vorming en over zijn eerste jaren bij de dienst: "Wachten op Godot: de stadsvernieuwing". De opmaak geschiedt op aanwijzing van de redactie die ook enkele foto's heeft bijgevoegd om de herkenbaarheid van het betoog te bevorderen. (PB)

Groningen 1973-1998, een terugblik

Ik vind het belangrijk – misschien wel hét belangrijkst – om aan te geven waar ik vandaan kwam toen ik in Groningen begon.

I INTRODUCTIE

Op 1 augustus 1973 meldde ik me bij de Dienst stadsontwikkeling aan het Zuiderdiep in Groningen, kersvers afgestudeerd aan de TU en me nauwelijks bewust van wat me te wachten stond. Begonnen na mijn middelbare school als geodeet aan de TU en tenslotte afgestudeerd als architect met een beetje stedenbouw aan een andere TU. Hoe kwam het dat ik op dat moment in Groningen in die baan terecht kwam, terwijl ik de bedoeling had om, zeker voorlopig, in de Randstad te gaan werken. Zeker speelt daarbij een rol dat ik een noorderling ben, geboren en daarna getogen in Haren, Borger en Oosterwolde, het platteland van de jaren vijftig van de noordelijke provincies.

De jaren zestig zijn bepalend voor mijn vorming geweest en zijn te onderscheiden in drie belangrijke fases van mijn verdere ontwikkeling.

Delft-Leeuwarden-Eindhoven

Het begon in 1961 in de context van de TU Delft, een in die tijd nog uiterst traditioneel instituut. Hier kwam ik als zeventienjarige plattelander terecht en probeerde er mijn weg te vinden; eerst als geodeet met slechts acht eerstejaars, de gezelligheidsvereniging DSB, de Vrijzinnig Christelijke Studenten Bond en tenslotte omgezwaaid naar bouwkunde. Dit leidde er na twee jaar toe dat ik de weg redelijk kwijt was in een door mijzelf gecreëerde chaos. Op mijn negentiende, net op tijd, had ik de mogelijkheid om wat gestructureerder vorm te geven aan mijn toekomst voordat de militaire dienst dat op zich zou nemen. Ik ging naar de hts in Leeuwarden waar ik in een schoolse vorm bouwkunde studeerde en in de praktijk bracht. Dit beantwoordde echter in het geheel niet aan het heroïsch berstaan dat ik me in het bouwvak had toebedacht. Een grote uitzondering in de opleiding vormden de lessen architectuurgeschiedenis van R.G.M.P. Feekes. Die zijn nog altijd een bron van inspiratie voor mij.

Een van mijn droombeelden wordt beschreven in Biljart om halftien, een roman van Heinrich Böll, die gaat over drie generaties architecten

in Duitsland tussen 1900 en de jaren '50 in de verschillende tijdvakken in die periode. Opkomst, ondergang en restauratie van een bouwproject in de verschillende fases van de Duitse samenleving.

Na een avontuur met een vriend in het arme Ierland van 1966, waar we vrijwel met onze blote handen een huis bouwden, en de militaire dienst waarin ik het weer op de TU-Delft probeerde, kreeg ik alsnog de kans om schoon schip te maken en te gaan studeren aan de TU-Eindhoven. Daar meldde ik me aan bij de nieuwe afdeling bouwkunde die bestond uit 25 studenten. Die nieuwe afdeling was opgezet door John Habraken, die met zijn filosofie De Draggers En De Mensen, Het Einde Van De Massawoningbouw een rationele, wetenschappelijke, maar ook een meer maatschappelijke basis (probeerde) te leggen voor de bouwkunde.

Eenvoudig gesteld bestaat naar zijn idee bouwen uit twee componenten, de 'drager' en het 'inbouwpakket', het eerste gaat generaties mee terwijl het tweede naar smaak en behoefte door de individuele gebruiker kan worden vervangen. In mijn ogen nog steeds een maatschappelijk relevante gedachte die ook, zeker in de beginfase van mijn studie, zorgde voor een gestructureerde vorm van onderwijs en waar ik nog extra kennis opdeed door zo nu en dan bij zijn S(tichting) A(rchitecten) R(earch) te werken die ook bij de afdeling was gehuisvest.

Met de komst van Dick Apon en Wim Quist als hoogleraren architectonisch ontwerp werd voor mij de basis gelegd voor een brede, inspirerende opleiding. Apon als voormalig lid van de Forumbeweging, waar ook o.a. Van Eyck, Hertzberger en Hardy toe behoorden; Quist als representant van een nieuwe generatie architecten met zijn ontwerpen voor de Berenplaat en Kröller-Müller en die later de eerste 'nieuwe' Rijksbouwmeester werd onder minister Schut.

Zowel de colleges als de excursies waren bronnen voor een buitengewoon brede ontwikkeling (ik heb het

over de periode vanaf 1967): het begon in 1968 met een veertien-daagse privé-excursie naar Rome die nog sterk gebaseerd was op de kennis, opgedaan in Leeuwarden. De barok van Bernini en Borromini was een ontdekking voor mij. Daarbij was 1968 in alle opzichten een hectisch jaar, naar Parijs en naar Barcelona terwijl het in Praag opstand was

Vervolgens Wenen, dat in mijn ogen nog geheel de uitstraling had van een stad vlak na een oorlog: somber

Moore waren 'hot'. Bij iedere stad waar we aankwamen zochten we de universiteit met een afdeling architectuur en verkochten ons met een lezing over Nederlandse architectuur 1898-1938, van Berlage tot Oud. Tijdens deze reis had ik eindelijk het gevoel mijn draai gevonden te hebben met de teksten en projecten van Venturi: complexity and contradiction in architecture en zijn ontwerpen voor firestation#4 en guild house. Daarnaast de speciale ontmoetingen met Louis Kahn, zowel op zijn bureau als bij zijn college op de universiteit van Pennsylvania. De sfeer in Amerika werd in die tijd bepaald

II WACHTEN OP GODOT; DE STADSVERNIEUWING

Toch nog onverwacht werd ik pal voor mijn afstuderen aangenomen als stedenbouwkundige bij de Dienst Stadsontwikkeling (en Volkshuisvesting). Bij mijn afstuderen werd mij door Quist en Apon, bij monde van Apon, ingepeperd dat ik kennelijk en onverwacht ambtenaar wilde worden en daardoor mijn talenten mogelijk zou verspelen. De parabel van de talenten én het verhaal van het licht onder de korenmaat waren het thema van de afstudeertoespraak van Apon.

een kleine, sinds vele jaren nooit meer aangeraakte bibliotheek

en grauw. Die excursie was een onbetwist hoogtepunt. Alle door Loos ontworpen huizen van binnen en van buiten gezien (!) alsmede de grote infrastructurele ontwikkelingen van de negentiende-eeuwse Ring door Otto Wagner (Unbegrenzte Groszstadt). De lezing van Richard Neutra Über Seinen Freund Rudolph Schindler was een onvergetelijke gebeurtenis: mede vanwege het feit dat, naast de inhoud, zo'n beroemde architect enorm kon roddelen over een 'vriend'.

Democratisering was natuurlijk hét thema, overal en dus ook in het onderwijs. Carel Weeber in Delft met 'De Elite'. Bezettingen waren aan de orde van de dag, Bob Dylan en Boulevard de Groot klonken alom, de Beatles waren al bijna voorbij in tegenstelling tot de Rolling Stones en de musical 'Hair'.

De VS

In 1970, na het kandidaats, ondernamen Henco Bekkering en ik een bijna viermaandelijks roadmovie van vier maanden door The States, in een Dodge 880-stationcar met houten flanken en een rood parelmoeren stuur: een rijdend huis. Van te voren hadden we een groot aantal op dat moment erg bepalende architecten aangeschreven, ook Richard Neutra en andere klassiekers van het Bauhaus, maar vooral Robert Venturi, Louis Kahn en Charles

door een bijzonder complex: de protesten tegen Vietnam, het hippiedom en drugs, de Westcoast met San Francisco (Berkeley) en Los Angeles (UCLA), gokstad Las Vegas en natuurlijk Woodstock. De cultuur van die tijd wordt prachtig beschreven in het boek *The Electric Cool Aid Acid Test* van Tom Wolfe, ons aanbevolen door Tim Vreeland van de UCLA.

Tenslotte, eindelijk, afgestudeerd. Met een abonnement op *Progressive Architecture*, nog steeds sterk beïnvloed door de ontwikkelingen in Amerika: de alternatieve vormen van ontwerpen met en voor de buurt (de zogeheten advocay planning). De stedenbouw en stadsvernieuwing kreeg langzamerhand een plek, naast de architectuur. Ook Venturi's *Learning from Las Vegas* en Kahns *Philadelphia Project* droegen daar aan bij.

Deventer, een nieuw structuurplan, was het afstudeeronderwerp, inclusief een architectonische uitwerking van het buurtje De Hoven. De landelijke publiciteit rondom het beleid in Groningen, het in stand houden van de Oosterpoort en de Doelstellingennota Binnenstad waren maatschappelijk relevant en inspirerend nieuw. Er was een vacature en ik solliciteerde.

Groningen

Die zomer begon ik dus aan een baan waarvan ik op dat moment geen idee had hoe na al die jaren denken en dromen de werkelijkheid er echt uitzag. Nog zonder opdracht, me oriënterend, zwierf ik door de stad en door het gebouw aan het Zuiderdiep. De binnenstad was een gebied dat bulkte van de verkeerslichten, de Grote Markt met stadhuis en café-restaurant De Bolderij was een rotonde, Poelestraat en Peperstraat waren het uitgaansgebied.

In de kelder van de Dienst trof ik een onverwachte, inspirerende schat aan in de vorm van een kleine, sinds vele jaren nooit meer aangeraakte bibliotheek, die voor de oorlog was samengesteld door o.a. Mulock Houwer en S.J. Bouma. Een verzameling stedenbouwkundige handboeken en tijdschriften die zeker gebruikt waren tijdens de ontwikkeling van wijken als De Hoogte, Oosterpark en Schilderswijk tijdens het interbellum. Voor mij een aanvullende bron van kennis, een zeker houvast voor toekomstig werk.

Het verreweg belangrijkste beleidsstuk voor de ontwikkeling van de stad was op dat moment de Doelstellingennota Binnenstad, onder verantwoordelijkheid van wethouder

Van den Berg gemaakt nadat hij had afgerekend met het Structuurplan '69. Dit structuurplan voorzag o.a. in sloop van de Oosterpoort ten gunste van kantoorontwikkelingen en enorme verkeerdoorbraken in de binnenstad: ten behoeve van deze 'ontwikkelingen' waren al grote hoeveelheden panden door de gemeente aangekocht. De Doelstellingnota was gericht op een complete herwaardering van de binnenstad, die verloederde, mede als gevolg van het rijksbeleid. De zogeheten gebundelde deconcentratie stimuleerde de suburbanisatie, met als gevolg zich sterk ontwikkelende (woon)gemeenten in de regio en een explosief autogebruik naar de (werk)stad, waarvan de openbare

Martinikerkhof

ruimte parkeerplaats was geworden. Binnen die context was mijn eerste opdracht het maken van een (her)inrichtingsplan voor het Martinikerkhof. Stichting Stadsherstel had met architect Piet de Vrieze vrijwel alle huizen daar gerestaureerd, nu was het zaak de openbare ruimte in te richten als verblijfsgebied in plaats van als parkeerplaats. Dit werd een door een laag muurtje omgeven grasveld met enkele solitaire bomen: een stiltegebied in de stad achter de Martinikerk.

Stadsvernieuwing

Gelijktijdig met de aanpak binnenstad kwam de stadsvernieuwing op gang: binnen de kortste keren was na een rondgang door Van den Berg door alle 17 potentiële wijken de aanpak stadsvernieuwing onder projectleider Roel Vos een feit. Jan Schaeffer had als staatssecretaris het landelijk stadsvernieuwingsfonds in-

gesteld dat veel geld voor renovatie én de inrichting van de woonomgeving beschikbaar had. Dat betekende dat er snel zogenaamde stadsvernieuwingsplannen moesten worden opgesteld om uit het fonds te kunnen putten, dus ook voor de Oosterparkwijk. Deze 'plannen' waren voornamelijk faseringskaders om aan te geven waar gerenoveerd ging worden en waar meteen daarna de woonomgeving aangepakt ging worden waarvoor fl 1500,- per woning beschikbaar was. De democratisering leidde er toe dat alle voorstellen per definitie (uiteraard binnen de budgetten) met meerderheid van stemmen van de bewoners werden uitgevoerd. Van werkelijk ontwerp van een samenhangende vernieuwde wijk was niet of nauwelijks sprake, het was meer het tegenovergestelde. In bijna extreme vorm faciliteerde je de bewoners in een proces van individualisering en de daarmee samenhangende identiteit. Dus geen

Scholen in de Oosterparkwijk

context maar een optelsom van individuele belangen: of het nu om een parkeerplaats, de boom voor de deur, de grootte van de ramen met hun roetjes (het gevangenisgevoel) of de gezamenlijke heg voor de deur ging! Door de stadsvernieuwing verdwenen ook een aantal gezamenlijke voorzieningen waarvan het badhuis het helderste voorbeeld is. Maar ook de winkel om de hoek verdween met de komst van de supermarkt en het winkelcentrum, en daarmee een van de belangrijke ontmoetingsplaatsen in de buurt.

Toch bleef ik de wijk als prachtig voorbeeld van de Groninger Amsterdamse School koesteren. Vooral de aanwezige scholen, en dat zijn er nogal wat, zijn juweeltjes. Bewoners overtuigen van het feit hoe mooi en samenhangend de wijk is en dat daardoor niet alles kan was

Vervangende nieuwbouw Zaagmulderweg; de heg geeft nog wat samenhang

een lastige discussie. Die voerden we vaak door het maken van excursies naar andere steden met vergelijkbare wijken in het land, maar thuisgekomen was die ervaring gauw vergeten. Ook doordat de corporatie het beheer van de voortuinen over liet aan de bewoners verdwenen bijvoorbeeld de heggen

en daarmee in steeds sterkere mate de karakteristieke samenhang van de wijk. Ook de plannetjes die ik maakte voor vervangende nieuwbouw voor de (verzakte) Zaagmuldersweg en de gesloopte CP-(ranja voor alle schoolreisjes)fabriek blinken uit in parcellering ten behoeve van de zo broodnodige individualiteit.

In Beijum zou dit het centrale thema worden, daar ontstond de ultieme bloemkoolwijk! Mijn fascinatie voor de stedenbouw als drager voor het collectieve, maatschappelijke, groeide alleen maar, ik zag ook hoe dat in de begintijd van de stadsvernieuwing onder druk kwam te staan door de zeggenschap die bewoners tijdens de democratisering en emancipatie terecht hadden gekregen. Maar de samenhang in de Oosterpark was groot, mede dankzij haar architectuur, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Haagse Schilderswijk die ik tijdens mijn kandidaats had bestudeerd: daar werd het, mede door overbodige sloop, een puinhoop waar nu pas weer lijn in komt.

De werkzaamheden voor de stadsvernieuwing deed ik op locatie in het voormalige politiebureau aan de Zaagmuldersweg. Andere stedenbouwkundige werkzaamheden deed ik in een heel andere omgeving, op de dienst aan het Zuiderdiep. Twee werelden met elk hun eigen cultuur bestonden in de periode, die nogal eens wilden botsen: het zelfstandig en vrije opereren in de stadsvernieuwing mét en voor bewoners stond nogal eens op gespannen voet met de vrij strikte bureaucratie op de dienst.

Bij mijn werk miste ik de discussie en de reflectie van de studietijd. Dat heb ik vrij snel gecompenseerd door actief te worden in de Vereniging ter bevordering van de bouwkunst. Per seizoen organiseerden we lezingen en excursies met een voor die periode vast thema. Daarmee stimuleerden we de discussie van de leden van de vakwereld daarbuiten, nationaal en internationaal. Ook het kunsthistorisch instituut van de RUG onder leiding van Ed Taverne

speelde hierin een belangrijke rol (hij haalde als belangrijk architectuurhistoricus Francesco dal Co uit Italië). Leerzaam en inspirerend, ook voor de opleiding aan de Academie voor Bouwkunst, waar Ed Taverne en ik afzonderlijk, én soms gezamenlijk gastdocent waren.

De binnenstad

De binnenstad kwam in snel tempo tot ontwikkeling; na de invoering van het verkeerscirculatieplan en de terugkeer van de markten werden een aantal projecten gerealiseerd die het binnenstadsbeleid bevestigden. De bouw van de nieuwe Akademie Minerva, van architect Piet Blom, rekende in haar nieuwe positie af met het Zuiderdiep als (mogelijk) doorgaande verkeersweg.

Het Harmoniecomplex werd ontwikkeld ten behoeve van de alpha-faculteit met als hoogtepunt de

Hoek Academieplein-Kijk in't Jatstraat

nieuwbouw van de UB. Dit ging niet geheel zonder slag of stoot. Aanvankelijk lag er een plan van Hertzberger met handhaving van de Martinuskerk van Cuijpers maar het grote programma maakte dat onmogelijk en dus werd het sloop en nieuwbouw.

Om de schaal van de binnenstad te garanderen was het begrip korrelgrootte een belangrijk toetsingscriterium. De hoek Broerstraat/Oude kijk in't Jatstraat met de postzegelhandel werd gehandhaafd om de architectuur van Tauber die minder voor de hand lag in de binnenstad – anders dan die van Piet Blom of Herman Hertzberger – onder controle te houden.

De allergrootste operatie moest nog komen: het ontwikkelen van het Academisch Ziekenhuis (nu UMCG) toen 300.000 vierkante meter herontwikkeling in en tegen de binnenstad aan. Voor het UMCG is een masterplan gemaakt als stad-in-de-stad dat steeds leidraad is geweest voor jarenlange ontwikkeling. Toen dit zijn grenzen had bereikt heeft dit geleid tot een fundamentele ingreep in de stadsplattegrond: het opheffen van de Anton Deusinglaan (waarbij ik optrad als adviseur van de gemeente) en daarmee genereus ruimte geven aan het UMCG.

Muziek en cultuur tierden welig in de stad, van Herman Brood tot de Zuiderdiepstem, vooral rondom de Poelestraat en Peperstraat. Vrij snel kwamen de popconcerten in het Sterrebos en daarna in het Stadspark. Ook als je een feestje te vieren had deed je dat niet thuis maar nam je alles en iedereen mee in het Stadspark. Swingen deed je in de Duke en de Fuji-(kunstenaars)club huisde in café De Kale Jonker. Koos Huizinga zette de trend in café-concepten, van De Blauwe Engel tot De Sleutel. Met een aantal kunstenaars richtten we het ambitieuze Kwartaalschrift voor Kunst en Cultuur op met bij ieder nummer originele grafiek: te exclusief en te duur, het is bij 4 nummers gebleven. Het was inmiddels 1979.

Ten Boer: ontwikkeling van een woldgebied.

De gemeente.

De gemeente Ten Boer is, afgaande op Wikipedia, in zijn huidige omvang ontstaan in 1798 uit de voormalige kerspels Garmerwolde, Garrelsweer, Lellens, Ten Boer, Thesinge, Wittewierum en Woltersum. Terecht spreekt de tekst hier van omvang, territoriale uitgestrektheid, de institutionele kant van de zaak blijft buiten beschouwing. We spreken hier over de Bataafse tijd waarin de beginselen van de Franse revolutie werden gepropageerd en scheiding van wetgeving, bestuur en rechtspraak werd beoogd. Heerlijke rechten werden afgeschaft. Dat houdt tegelijkertijd in dat voordien ook al op enigerlei wijze sprake was van een, wat we misschien in hedendaagse termen zouden noemen, publiekrechtelijke territoriale organisatie, maar mogelijk was die beter te omschrijven als een diffuse mix van (in huidige termen) publiek-

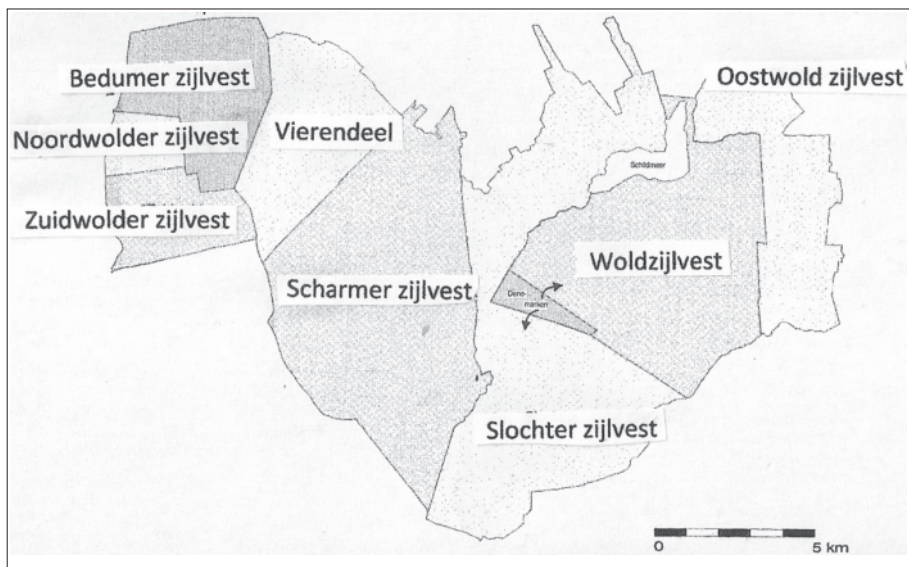
rechtelijke en privaatrechtelijke bevoegdheden. In onze ogen mogelijk een rommeltje, voor de mensen van het eind van de achttiende eeuw een constellatie waar ze vertrouwd mee waren. Lokale potentaten, maar ook kloosters en uiteindelijk ook de stad Groningen die zich van bepaalde rechten meester maakte, vervulden hier de hoofdrol. Het is bezwaarlijk om met de blik van nu een concreet jaar te noemen waarin het 'project gemeente Ten Boer' zou zijn begonnen. Territoriale bestuurlijke eenheden waren klauwen of kluffen, kerspels (parochies), rechtstoelen en waterstaatkundige eenheden als schepperijen en zijlvesten. Klauwen zijn kleinschalige organisaties van genabuurde boeren die in onderling overleg land in cultuur brachten. Ligtingdag ziet in deze klauwen de basis van de verschillende soorten jurisdicties.

In 1962 zijn de gehuchten Bokum, Graauwedijk (ontwikkeld tot Overschild), Heidenschap en Roekswaar, alle gelegen ten oosten van het Eemskanaal, overgegaan naar Slochteren.

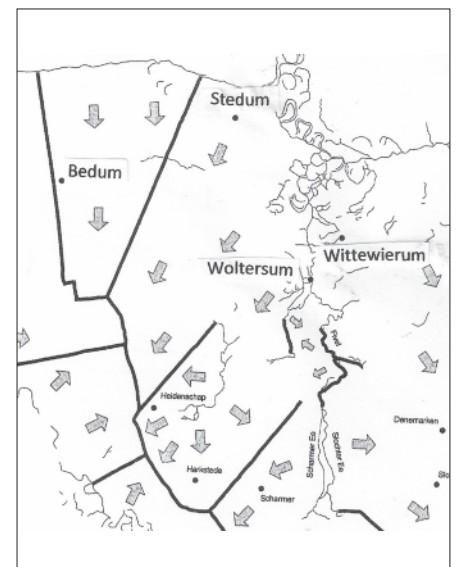
Het territorium van de gemeente Ten Boer was dat van Vierendeel, een schepperij (kleine waterstaatkundige eenheid) binnen het Winsumer en Schaphalster zijlvest. Met het Bedumer zijlvest, het Noordwolder zijlvest en het Zuidwolder zijlvest waren dit de westelijke zijlvesten van de Acht Zijlvesten die in het eind van de veertiende eeuw de waterhuishouding in Hunsingo en Fivelgo in de tang probeerden te houden, of in ieder geval probeerden 'met het water om te gaan'. Dat ging om het water van de hogere gronden in het zuiden dat gekeerd moest worden (door de dijk genaamd de Borg), de wateren in het westen die meegevoerd werden door het Reitdiep (zowel naar als van zee), te keren door de Wolddijk, en het vernatten van het Woldgebied zelf als gevolg van het inklinken van de bodem (ontwatering en verdwijnen van het veen als gevolg van het bewerken van de grond).

Dat brengt ons op de ontginningsgeschiedenis van dit gebied. De topografische kaart laat met De Wolden, het vroeger met veen bedekte gebied ten oosten van Groningen (tegenwoordig is dat veen richting Slochte-

Vierendeel tussen de andere zijlvesten. Bron: Ligtingdag, bewerkt

Reconstructie van de ontginningsrichting. Bron: Ligtingdag, bewerkt

ren nog steeds aanwezig), een klassiek gebied met opstreckende verkeveling zien. Het gebied waar nu de gemeente Ten Boer ligt is vanuit het noorden, het kleigebied bij Stedum, geoccupeerd vanaf circa het jaar 950. Die richting van kolonisering is nog te herkennen in de naam van de buurtschap Stuurwolde onder Thesinge, die is ontwikkeld uit Stedumerwolde. (Stuurwolde of Steerwolde; wold is volgens Zomer 'onontgonnen

of te ontginnen gebied', die daarmee de betekenis moerasbos voor wold/woud wat precieseert). Overigens is de naam Stuurwolde op de nieuwste topografische kaart de gemeentegrens met Bedum gepasseerd!) Toch is Thesinge de oudere naam, tenminste afgaand op Blok en Gijsseling. Zij zien in Thelingi, een gebied in Groningen waar het klooster van Echternach in de jaren 786-787 een schenking verkreeg, als een verschrijving van Thesinge. Ligtdag refereert ook aan deze schenking, maar noemt Thesinge niet. Dat

kan er mee te maken hebben dat Halbertsma (1963) over Thelingi opmerkt dat dit zou liggen in Midgo (Middag); hij suggereert het Fransumer of Aduarder Voorwerk als kandidaat voor Thelingi. Evenzogoed volgen Van Berkel en Samplonius in hun toponymisch woordenboek van 1989 de interpretatie Blok/Gijsseling. De Boer (2011) spreekt van oud koningsgoed van Werden in Thesinge (en bij Groningen). Ligtdag, die de Werdense registers uitvoerig citeert, noemt Thesinge daarbij niet, voor zover ik kan zien. Hoe dan ook, Werden is geen Echternach, ik ben geen mediëvist en of het hier **core-business** van de Vrienden betreft...

3: Overgang van kleigebied naar woldgebied onder Stedum. De opstreckende verkeveling 'maakt zich geleidelijk los' van de blokverkeveling van het kleigebied. Bron: GHA

4: Stuur/Steerwolde bij Thesinge bron: GHA. Voluit opstreckende verkeveling!

Terug naar de ontginning. Dat hier veen lag wordt onder andere bevestigd (schriftelijke bronnen zijn prettig als ze een idee ondersteunen) door de Vita Sancti Walfridi, waarin wordt gemeld dat Walfridus in een moerasige streek woonde en in korte tijd de voorheen onbruikbare plek vruchtbaar en toegankelijk maakte (Ligtdag p. 49). Ontwatering en ontginning en gebruik van de grond maakten dat het veen allengs is verdwenen en de onderliggende kleilaag 'bloom' kwam. De Wolddijk (Noorderhogeburg-Westerdijkshorn) is de begrenzing van het Woldgebied aan de westzijde. De dijk is vermoedelijk doorgebroken in 1249, en de gevolgen daarvan (en mogelijk van andere inbraken) zijn nog herkenbaar in het vóorkomen van een binnengedijkt wiel, de Poel geheten, tussen Bedum en Sauwerd. Overigens is de dijk van later datum dan de opstreckende verkeveling, want die loopt voor een groot deel als het ware 'onder de dijk door'.

De kloosters: twee kerken, een kroniek en een plattegrond.

Uit het voorgaande blijkt dat het lastig is te zeggen dat Ten Boer in de middeleeuwen vier kloosters kende, omdat de gemeente immers van later datum is. Van de kloosters resteren nu nog twee (delen van) abdijkerken (Thesinge en Ten Boer), een plattegrond (St Annen) en een kroniek: die van Emo en Menko van het klooster Wittewierum, bewaard in de RUG-bibliotheek (HS 116). Daarbij is in de plattegrond van Thesinge ook nog wel de contour van het

klooster te herkennen. En Wittewierum is ook niet geheel en al onherkenbaar in het landschap. Een foto van Hein Folkers van het kloosterterrein staat op onze website. Thesinge en Ten Boer waren Benedictijner kloosters, St Annen was een Cisterciënsers klooster en Wittewierum een Premonstratenser. Al deze kloosters kunnen als grootgrondexploitanten worden beschouwd. Het stichten van een klooster was vaak de zaak van een lokaal initiatief, een rijke boer, die voor eigen zieleheil of dat van zijn familie een klooster stichtte en daar dan een passende orde voor zocht. Zo bijvoorbeeld Emo van Romerswerf, een kinderloze boer, die besloot, tegen de wil van echtgenote en familie, een klooster te stichten, uiteindelijk werd dat Nijenklooster bij den Dam (Appingedam). Aanvankelijk zocht hij contact met Klaarkamp (Cisterciënsers, Rinsumageest), dat ervan afzag. Vervolgens kreeg hij belangstelling van het Benedictijnerklooster Feldwerd (Oldeklooster bij den Dam), dat geen Cisterciënsers-

5 Wolddijk

klooster bij hen in de buurt wilde hebben. Emo was echter een lastig man om mee te werken, tenslotte was het Emo van Huizinge, een neef, met meer diplomatieke talenten befigigd, die de leiding op zich nam en aansluiting vond bij de Premonstratenzers. Kloosterordes voerden dus een ruimtelijke strategie bij het onder hun hoede nemen van lokale initiatieven.

De betekenis van kloosters ligt vooral in het (verder) ontwikkelen van het gebied. Natuurlijk, het grootschalige ontginnings- en bedijkingswerk leverde flinke lappen grond, zoals bijvoorbeeld bij het Gerkesklooster (met net zo'n ingewikkeld begin als Wittewierum) het geval was. Maar door schenkingen en nalatenschappen en, niet onbelangrijk, actieve aankoop, groeide het grondbezit evenzeer, dus ook nadat de ontginningen en bedijkingen al achter de rug waren. Kloosters als dat van Aduard (Cisterciënsers) ondernamen veel waterstaatkundige werken. De vestiging van de kloosters Ten Boer (gesticht voor 1301) en Thesinge (gesticht ca 1190) in het Woldgebied wordt in verband gebracht met de vernatting van het gebied. Er was behoefte – en daarin voorzagen de kloosters – aan een partij die de capaciteiten had aan de gerezen problemen het hoofd te bieden en de infrastructuur van wegen en bruggen te verbeteren en het land door ontwatering weer (meer) geschikt te maken voor de agrarische productie. Tussen 1465 en 1485 voegde het klooster van Ten Boer zich bij dat van Thesinge. Beide kloosters waren

toen arm, en over Ten Boer wordt nog gezegd dat de drukke stadsweg tot versterking van het kloosterleven voerde. Tja..

St Annen, Parve Adwerth (Klein Aduard), was een dochterklooster van Aduard. Het is gesticht in 1340. Grondlegger van het klooster was de vermogende dame Addyert van Thuym. Vermoedelijk was zij ook de eerste abdis, al leverde Aduard dan wel de vader-abt. Het klooster had onder andere de kerk van Stedum in bezit.

Tenslotte Wittewierum, het klooster Bloemhof. Dit is ontstaan nadat bij de aansluiting van Nijenklooster bij den Dam (zie hierboven) bij de Premonstratenser orde deze een splitsing in een vrouwen- en mannenklooster verordonneerde. Het vrouwenklooster bleef in Appingedam, de mannen gingen in 1213 en 1214 naar Wierum, sindsdien Wittewierum geheten naar het witte habijt van de monniken. Overigens bleef Emo (van Huizinge) proost en later abt van beide kloosters. Vanaf 1219 schreef hij aan zijn kroniek. Hij stierf in 1237; de derde abt, Menko, schreef verder aan de kroniek en overleed in 1276; tenslotte is er nog een derde deel, geschreven door een anonymus; dit gaat tot 1296. Met de reductie van 1594 kwam het kloosterbezit in handen van de wereldlijke overheden stad en provincie. De totale oppervlakte kloosterbezit bedroeg ca 35.000 ha, anders gezegd het vijfde deel van het in cultuur gebrachte gebied van

6: Thesinge

wat de huidige provincie Groningen is. Verkoop van het kloosterbezit is zeer geleidelijk gegaan. De stad heeft uit de verkoop de uitbreiding van 1625 en de stichting van de universiteit gefinancierd. Van 1722 tot 1736 is het landbezit van de provincie gekarteerd, mede om inzicht te krijgen in middelen om de wederopbouw na de kerstloed van 1717 te financieren. Een oude bekende, zie

de vorige aflevering van het Vriendenbulletin, Thomas van Seeratt, speelde als rentmeester van de provincie hierbij een hoofdrol. In 1721 was 80 % van het bij de secularisatie verworven bezit nog in handen van de Ommelanden en de stad Groningen. Tot verkoop heeft de kartering niet direct geleid, die vond in de jaren 1764-1773 hoofdzakelijk plaats ter delging van de staatsschuld aan de Republiek.

Literatuur:

Gerald van Berkel en Klaas Samplonius (1989), Het plaatsnamenboek. Van Holkema en Warendorf (Unieboek).

Dick E.H. de Boer (2011), Emo's reis Noordboek/Dauidsfonds.

Maurits Gijsseling (1960), Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226). Belgisch interuniversitair centrum voor Neerlandistiek, Brussel.

Grote Historische Atlas +/-1900- +/-1930. Nieuwland, Tilburg (GHA).

H. Halbertsma (1963), Terpen tussen Vlie en Eems. Een geografisch-historische benadering. J.B. Wolters, Groningen.

Martin Hellinga en Hans Kroeze (red) (2012) Kloosters in Groningen. De middeleeuwse kloostergeschiedenis van de Nederlanden deel III. W.Books, Zwolle/Klooster Ter Apel.

W.A. Jappe Alberts (1966), De geboorte en groei van de Nederlandse gemeente. Samsom, Alphen aan den Rijn.

W.A. Ligtendag (1995), De Wolden en het water. De landschaps- en waterstaatkundige ontwikkeling in het lage land ten oosten van de stad Groningen vanaf de middeleeuwen tot ca 1870. (REGIO-project, Groningen).

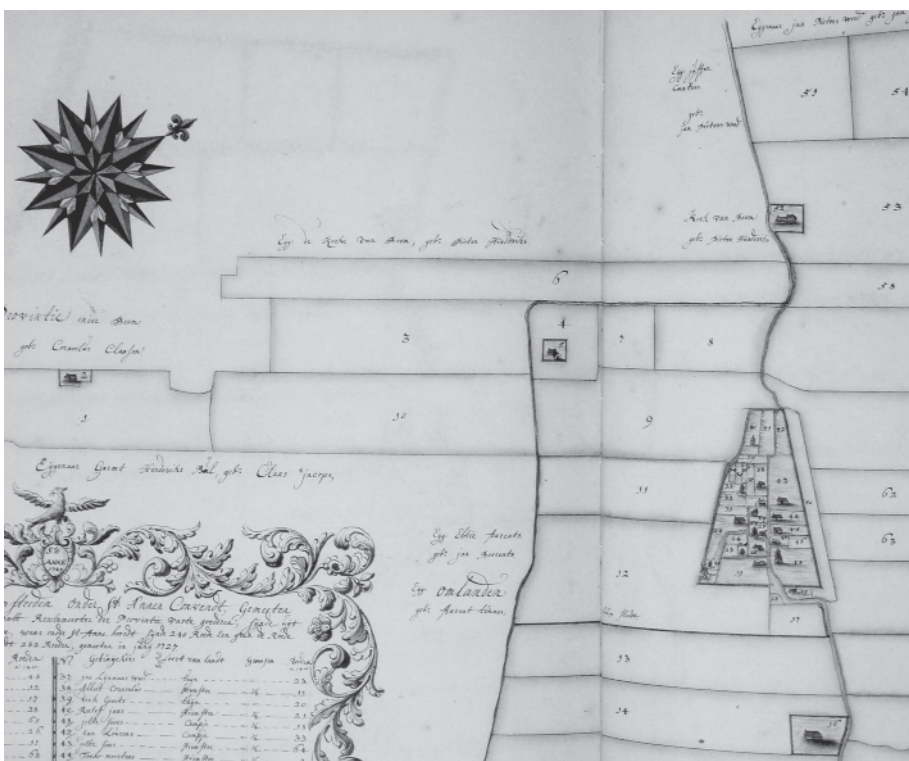
M. Schroor (1996), De Atlas der provinciële landen van Groningen 1722-1736) REGIO-project, Groningen.

J. Zomer (2016), Middeleeuwse veenontginningen in het getijdenbekken van de Hunze. Een interdisciplinair landschapshistorisch onderzoek naar de paleografie, ontginning en waterhuishouding (ca 800- ca 1500). Barkhuis, Eelde.

7: Wittewierum, bron GHA

8: St Annen in de Atlas der Provinciële landen (Schroor 1996) Kartering door Hindrik Warner Fokkers, 1727

Zienswijze Omgevingsvisie 2018: The Next City

Procedureel:

1. De Omgevingsvisie is de 'onderlegger' voor gebiedsvisies en deelomgevingsvisies zoals de erfgoednota, de welstandsnota en de parkeervisie. Al deze visies zullen leiden tot het ene omgevingsplan voor de stad dat voorzien wordt voor 2024. De vraag doet zich voor hoe uiteindelijk de vertaalslag zal zijn naar de indieningsvereisten van bouwplannen en de spelregels die gaan gelden bij het verkrijgen en vaststellen van draagvlak van ontwikkelingsinitiatieven (omgevingsvergunningen). Wat als er verschil in opvattingen blijft bestaan tussen plannenmakers en buurten? Zullen de traditionele constellaties van NIMBY en dergelijke werkelijk tot het verleden gaan behoren?

2. Hoe ziet de gemeente de overgang van het regiem van de bestemmingsplannen naar dat van de omgevingsplannen? Hoe oude bestemmingsplannen (met bijbehoren rechten) nog doorwerken, lang nadat ze zijn 'ingeaald' door nieuwere blijkt uit het verhaal in het Vriendenbulletin van maart 2018 in het artikel van Tineke Vooijs: Bouwen bijna tegen het huis van de achterburen. Met andere woorden: we dringen aan op duidelijkheid bij het ontwikkelen van omgevingsplannen in relatie tot eerdere publiekrechtelijke regelgeving.

3. De gemeente is voornemens de omgevingsvisie elke twee jaar te actualiseren. Dit lijkt ons, waar bij actualiseren ook behoort monitoring en evaluatie, te leiden tot

een grote belasting van het ambtenarenapparaat. Positief is dat men zo ruimte geeft aan het omgaan met onzekerheden, maar de prijs is een continue en gestage stroom van documenten waarbij uiteindelijk niemand meer enig zicht heeft op het grotere geheel. Dit pleit ervoor zich bij de detaillering van de omgevingsvisie hoe dan ook te beperken (wat de voorliggende visie trouwens ook laat zien). Daarbij: als de omgevingsvisie als onderlegger voor het omgevingsplan elke twee jaar wordt herzien en het omgevingsplan een looptijd heeft van in principe tien jaar, is het ook niet praktisch elke twee jaar een nieuw fundament te metselen.

Inhoudelijk

Met de 'top 12 keuzes voor de stad' gaat de gemeente voortvarend te werk. Of Groningen, als de provinciestad die het uiteindelijk is, zich kan en moet meten met metropolen als Kopenhagen, Oslo, Zurich en Hamburg, is de vraag maar uiteindelijk is de winst het besef 'dat men er nog niet is' en dat kan de stad vrijwaren van zelfgenoegzaamheid. Op pagina 8 wordt gemeld dat Groningen zich opmaakt voor een groeispuurt naar misschien wel 250.000 inwoners. Bedacht moet worden dat Groningen, als de herindelingsplannen met de burens Ten Boer en Haren zijn gerealiseerd al 230.000 inwoners zal tellen. De spurt is dus niet van 200.000 naar 250.000 maar eventueel van 230 naar 250 duizend. Een nuancering die nergens in The Next City wordt teruggevonden.

Sterker nog, en hiermee nuanceren we wat hierboven onder punt 3 is geschreven, de territoriale uitbreiding van de gemeente vereist inderdaad op korte termijn een aanpassing van de voorliggende Next City!

1. Compacte stad. De gemeente blijft vasthouden aan de compacte stad, maar dan wel met een uitgebreider centrum: ontwikkelzones als het Stationsgebied, Ebbingekwartier, omgeving Oosterhaven, kop van Eemskanaalzone/Sontweg en de zone Westerhaven-Suikerfabriekterrein gaan ook tot het centrum worden gerekend. Deze keus vindt blijkens pagina 29 zijn begrenzing in het volgende: "we houden strikt vast aan ons beleid om het volbouwen van binnenterreinen in het centrum en de oude wijken niet meer toe te staan". Vergelijking met het in punt 2 van het kopje 'procedureel' genoemde artikel van Tineke Vooijs in het Vriendenbulletin van maart 2018 maakt ons nieuwsgierig naar wat 'ons beleid' dan precies inhoudt. Daarbij: eenlaagsbebouwing van binnenterreinen is in het bestemmingsplan Binnenstad nog steeds mogelijk, en veel tuinen zijn niet als zodanig bestemd.

2. Verkeer. Er wordt weer ingezet op een verbinding Randstad-Groningen-Hamburg. De vraag is in hoeverre deze werkelijk realistisch is dan een beoogde groei van het vliegveld Eelde. Is Eelde afgeschreven in de Groningse toekomstplannen? The Next City noemt het vliegveld weliswaar op de pagina's 23 en 25, maar over verdere ontwikkeling ervan wordt niet gesproken. Is dit een voorshot op de nog nader uit te werken klimaatvisie van The Next City met betrekking tot zaken als geluidsoverlast, fijnstof- en CO2 uitstoot?

Het fietsverkeer is de lieveling van het Groninger stadsbestuur. Nergens wordt in The Next City ook maar gezinspeeld op de overlast

die het met zich brengt, met name in de binnenstad en ook in de schilwijken waar in bepaalde buurten het straatbeeld geheel en al wordt verpest door gestalde fietsen of restanten ervan. Prioriteit voor de fiets kan maar één ding betekenen: aanleg van fietstallingen op verschillende plaatsen en verplichting fietsen in of achter panden te stallen.

3. Openbare ruimte. De druk op de openbare ruimte is met name in de binnenstad groot, niet alleen door het massale fietsverkeer, maar ook door de aanwezigheid van voetgangers, bevoorrading van winkels en horecaterrassen. In hoeverre met een herinrichting van de Diepenring een kwaliteitsslag kan worden gemaakt is de vraag wanneer wordt bedacht dat zijn verkeersfunctie als ringweg rond de binnenstad blijft en dat het gebruik van het ov er zal worden

geïntensiveerd. Daarnaast verdient ook het deprimerend effect van de deels slecht onderhouden woonschepen genoemd te worden.

4. Mogelijk het meest in het oog springend in The Next City is de inzet op wijken en buurten met een gemengde bevolkingssamenstelling. Er moet een groter aanbod komen van sociale huurwoningen, maar ook van huurwoningen voor middeninkomens en koopwoningen. En met name sociale huurwoningen moeten meer over de stad verspreid worden, waarbij wordt gedacht aan minimumpercentages per gebied voor schaarse woningen in de sociale huur en middeninkomens. Opvallend afwezig in The Next City is de problematiek van het samenwonen van jongeren (studenten) en anderen in het stadscentrum en de schilwijken. Met het bestemmingsplan Herziening Bestemmingsregels Wonen is inderdaad een stop gezet op de uitbreiding van ka-

merbewoning in grote delen van de stad, maar daarmee is nog niet een goede balans bereikt tussen studenten- en overige (bv gezins)-bewoning. Met het ontwikkelen van grootschalige complexen van studentenhuisvesting in Paddepoel en langs het Reitdiep is een eerste stap gezet om de druk van de schilwijken te krijgen. Maar of dit voldoende is? De universiteit zet sterk in op verdere internationalisering, ter compensering van het krimpend aantal studenten uit het onmiddellijk verzorgingsgebied. Maar nu al is Groningen de universiteitsstad met verhoudingsgewijs het grootst aantal in de stad wonende studenten, en dat zal met de beoogde verdere aantrekking van internationale studenten alleen maar toenemen. Studenten zijn, met andere woorden, een buitengewoon significante factor op de huisvestingsmarkt en het mag dan ook verbazend heten dat niets hierover in The Next City is terug te vinden.

Naar aanleiding van bericht in Dagblad van het Noorden over voorgenomen verkoop van Pepergasthuis

Is dit sociaal gedrag, Lefier?

Is dit sociaal gedrag, Lefier?

De stad Groningen heeft misschien wel meer hofjes dan welke stad in Nederland ook. Iets om met z'n allen trots op te zijn! Tot in de tachtiger jaren van de vorige eeuw werden ze veelal beheerd door aparte besturen, voorgedijen of stichtingen. Die stonden dan weer onder toezicht van de Gemeente of de Kerk. Het waren geen organisaties die winst nastreefden. Het ging hen om het invullen van

een maatschappelijke verantwoordelijkheid: huisvesting en zorg voor ouderen en minder draagkrachtigen. In de tachtiger jaren van de vorige eeuw meldden zich woningbouwverenigingen. Werden de regelingen rond restauraties en subsidiëring daarvan niet te ingewikkeld voor die kleine, veelal door vrijwilligers bemande besturen? Zij, de woningbouwverenigingen hadden vakkundigheid en know-how in huis

om dat allemaal veel beter te kunnen (En waarschijnlijk was dat ook zo). Bovendien hadden ook de woningbouwverenigingen verantwoordelijkheid voor sociale huisvesting.

Een aantal voorgedijen en andere besturen liet zich overtuigen en het eigendom van een aantal hofjes werd overgedragen aan een woningbouwvereniging. En nu was zaterdag in het Dagblad te lezen dat een van hen, Lefier, het Pepergasthuis te koop gaat zetten. Het wordt hen te duur.

De commercie moet het maar overnemen. Wat gebeurt hier? Wordt hier eeuwenoud sociaal Gronings erfgoed verkwaanseld? Kan dat zo maar?

Groningen, 20 mei 2018
Douwe-Anne Walsma.

Een nieuw verdienmodel in de volkshuisvesting

Groningen is een grote stad. Of wordt een grote stad. Geen nieuws, zult u zeggen, dat wisten we al lang. En ook de gemeente ziet in Groningen een stad van allure. Zo worden in de ontwerp-omgevingsvisie *The Next City* Oslo, Zürich, Kopenhagen en Hamburg Groningen als voorbeeld gesteld voor een leefbare stad. En met nauw verholten trots wordt gemeld dat na Amsterdam en Utrecht Groningen de derde stad van Nederland is als het gaat om overspannenheid van de woningmarkt, al kent die dan ook niet alleen positieve effecten. Integendeel, in *The Next City* schrijft de gemeente: "We willen voorkomen dat alleen de mensen die het nog kunnen betalen in Groningen kunnen wonen. Groningen is voor iedereen, niet alleen voor de happy few". In *The Next City* wordt dit vertaald in extra planruimte om in totaal 20.000 woningen te realiseren: versnelling en verdichting samen gaand met "groei van het aantal sociale huurwoningen en woningen voor de middeninkomens. Gemengde wijken, met woningen voor alle inkomens en met werkgelegenheid, sport en recreatie teruggebracht in de wijk, zijn daarbij het uitgangspunt. [...] Zo dragen ruimtelijke ingrepen bij aan een inclusieve samenleving". Kortom, de wijkgedachte (zie het vorige Vriendenbulletin) wordt nieuw leven ingeblazen.

Groningen is nog niet een héél grote stad. We kennen hier (nog)

niet de situatie als in Londen waar met Arabisch en Russisch kapitaal complete wooncomplexen in Belgravia en Mayfair worden opgekocht en als beleggingsobject ingezet. Leidend tot leegstand, omdat de plaatselijke vraag naar woningen niet aansluit bij de peperdure prijzen van het aanbod, dat zich met name op de internationale markt richt. Toch zijn Groningen tekenen zichtbaar van een ontwikkeling die hier wel wat op lijkt.

Cor Calkhoven

Donateur Cor Calkhoven, woonachtig in de Schildersbuurt, kreeg in april jl een brief in zijn bus waarin hem het voorstel werd gedaan zijn huis te verkopen aan een bedrijf, Damborg, (DamBorg Pensioenen), met vestigingen in Amsterdam en Rotterdam. En het daarna terug te huren. Damborg, zegt u dat wat? Het klinkt goed Nederlands, en heeft associaties met veiligheid en ro-

buustheid. Dammen keren het water en borgen de veiligheid. Dammen liggen ten grondslag aan menige Nederlandse stad. Groningers zullen voor een borg vallen, want dan woon je op stand. Voor lezers met een meer maritieme oriëntatie: in de naam Damborg schemert de naamgeving van de schepen van de Holland Amerika Lijn (inmiddels USA, dus Holland America Line) en Wagenborg (nog steeds een Nederlands, wat heet, Gronings bedrijf) door. Ter toelichting: de HAL gaf zijn vrachtschepen namen eindigend op 'dijk' (bv Appingedijk, Damsterdijk) maar de namen van de passagiersschepen (en dat geldt nog steeds voor de huidige cruiseschepen) eindigen op 'dam' (bv Veen-dam). Wagenborgs scheepsnamen eindigen op 'borg', bv Fivelborg (en niet te vergeten, zij het atypisch want geen rivier, de Egbert Wagenborg). Maar ook de HAL heeft wel een afwijking in de naamgeving gehad: de W.A. Scholten. En in 1946 voerde de Groningen de groen-wit-groene band! Maar genoeg afgedwaald en genoeg Groningse referenties voor dit moment.

Calkhoven vond het een merkwaardig aanbod. Want de bijgevoegde folder gaf in het kort de voordelen van verkopen en terughuren op een rijtje. En met name het laatste: "u bepaalt zelf de hoogte van uw huur" was een passage die hem achter de oren deed krabben. Is hier sprake van een betrouwbare club? Eveneens weinig vertrouwen biedt de mededeling in de folder dat bij de koop geen ontbindende voorwaarden van toepassing zijn (zoals verborgen gebreken). Is in het kopje 'De voordelen van verkopen en terghuren' (mijn cursivering) sprake van een freudiaanse vergissing? Natuurlijk, als pensioenfonds, gesteld dat dat Damborgs core business is, moet er geld worden verdiend.

En het ABP, om nu maar eens wat te noemen, heeft ook het nodige vastgoed. Maar om dan met zo'n voorstel te komen... Googelen levert op dat een bewoner van Rotterdam buitengewoon geïrriteerd was door de benaderingswijze van Damborg: "Geen haar op m'n hoofd dat ik mijn huis aan een opkoper geef. Ik doe het nog liever cadeau!" Informeren bij de burens leert Calkhoven dat hij de enige in het rijtje woningen was die een dergelijk aanbod heeft gekregen. Hij heeft de grootste tuin, uiteraard goed op Google-maps te zien en mogelijk heeft dat bij Damborg geleid tot het uitzetten van dit spierinkje. Mogelijk speelt ook een rol dat hem als hoogleraar een mobiliteit op de arbeidsmarkt wordt toegeschreven die maakt dat Damborg er niet op rekent dat hij geruime tijd in zijn woning zal blijven. Want dan kan het pand op afzienbare tijd worden ingezet op de huurmarkt met een, een lievelingsbegrip in de wereld van het vastgoed, marktconforme prijs.

De Vereniging Eigen huis heeft, naar aanleiding van een actie van Damborg in de Utrechtse wijk Witte Vrouwen, zo zijn bedenkingen bij de activiteiten van Damborg: de verkoopprijs is vaak te laag en de huur aan de hoge kant. Alleen als je op korte termijn veel geld nodig hebt zou een transactie te overwegen zijn, aldus Eigen Huis. Damborg zelf zegt, in reactie daarop, zich te houden aan de regels. (waarbij de laatste regel van de scan weer in gedachten komt: u bepaalt zelf uw huur). Een makelaar merkt op het een briljant idee te vinden maar vermoedt dat het in Amerika eerder zal werken dan in Nederland. Duidelijk is dat Damborg met zijn verdienmodel een lange termijn-perspectief hanteert. Met de aan-

“Geen haar op m'n hoofd dat ik mijn huis aan een opkoper geef. Ik doe het nog liever cadeau!”

koop van riante en doorgaans goed onderhouden woningen (al is men ook niet bang voor wat achterstallig onderhoud en zegt men met een opknopbeurt 'waarde toe te voegen') verzekert men zich van een woningbezit dat zich op termijn uitbetaalt met aanzienlijke huren. En zeker als mensen de overwaarde van hun woning willen verzilveren is de verleiding groot.

Wat betekent dit voor de Groningse woningmarkt? De krapte op de markt voor de wat duurdere koopwoningen wordt groter en de prijzen worden dus navenant hoger. Dit zal zich mogelijk vertalen in de verkoop van huurwoningen die tot nu toe nog niet in beeld waren bij kopers; of er treden verdringingseffecten op bij de wat minder dure koopwoningen: die worden onbereikbaar voor de mensen die er tot nu toe nog op rekenden daar te kunnen gaan wonen. Mogelijk zal ook de leegstand onder de dure huurwoningen toenemen, omdat de markt in Groningen voor deze doelgroep is overschat. Kortom, er zijn tal van ontwikkelingen te bedenken

die maken dat men zich wel eens achter het oor moet gaan krabben. Groningen in de handen van Damborg is een ander Groningen dan in The Next City wordt voorgestaan.

De voordelen van verkopen en terghuren op een rij:

Na verkoop beschikt u in één keer over een groot en vrij te besteden vermogen;

•
U kunt zo lang als u wilt in de woning blijven wonen;

•
U heeft geen kosten meer voor onderhoud;

•
U heeft geen vermogensverlies bij een daling van de woningprijzen;

•
U betaalt geen OZB of opstalverzekering meer;

•
U bepaalt zelf de hoogte van uw huur.

Terts en Toets: enig in Groningen en ver daarbuiten!

Ger en Stephan Hendriks

Wie kent niet Terts en Toets, de enige bladmuziekwinkel in Groningen? Mogelijk van horen zeggen, mogelijk ook vanwege regelmatige klandizie, maar wat is het verhaal achter deze winkel? Ik spreek met Ger Hendriks en Stephan Hendriks, respectievelijk vader en zoon, die de winkel precies dertig jaar geleden samen zijn begonnen. Dat was toen Hendriks sr zich na een ambtelijke loopbaan kon veroorloven het kalmer aan te gaan doen en zag dat Hendriks jr, die in een kledingzaak werkte, daar niet gelukkig van werd. Beiden waren zeer geïnteresseerd in muziek: Ger, naar eigen zeggen: twaalf instrumenten, dertien ongelukken – en evenzogoed is hij de muziek blijven waarderen! – en Stephan had zijn hart ook aan de muziek verpaid – hij speelt piano. Wat is er dan mooier dan een mu-

ziekwinkel te beginnen.

De winkel is altijd aan de Werumeus Buningstraat in De Wijert gevestigd geweest, in een winkelstripje uit de jaren vijftig waar aanvankelijk een SPAR zat. Aanvankelijk was de naam van het bedrijf Classical Keysound, met een aanbod van digitale piano's. Na een jaar of vijf werd het Terts en Toets, verwijzend naar de bladmuziek en het pianoklavier. Instrumenten worden in de winkel niet meer verkocht.

Hoe raak je als ondernemer enigszins thuis in de wereld van de muziek? Stephan antwoordt hierop dat hij in het begin heel veel van klanten heeft geleerd. En als je dertig jaar in de winkel werkt vergroei je met het assortiment, of, zoals Stephan zichzelf verbetert:

“je wordt een eenheid met het assortiment”. Zijn grote betrokkenheid illustreert hij met een anekdote: vijftien jaar geleden vroeg een klant naar een liedje, hij had het niet in huis. Na vijftien jaar kwam de klant weer in de winkel, Stephan wist het liedje direct te noemen en de klant heeft het gekocht.

Voorheen waren er nog twee andere bladmuziekwinkels in Groningen: Vink en Albert Hahn. Nu is Terts en Toets de enige, en wat meer zegt, er zijn slechts twee of drie andere vergelijkbare winkels in heel Nederland overgebleven. Het klantenbestand is heel divers, maar erg belangrijk voor de winkel zijn muziekdocenten die hun leerlingen er naar toe sturen. Je wilt in de boeken kunnen bladeren, het notenbeeld zien, de wijze waarop het gedrukt is en dat gaat niet goed op een website waar slechts een klein deel van een muziekboek ter inzage wordt gegeven. Zo is het ‘enige winkel zijn’ een pré. Sterker nog, zoals Stephan opmerkt: “we hebben het zo druk dat we blij zijn dat we er geen webshop naast hebben”. Evenzogoed wordt wel aan postverzendings gedaan als klanten telefonisch hun vraag kenbaar maken.

Klandizie komt van dichtbij (zeer dichtbij: Helpman heeft grote woningen waarin wel piano's passen) en veraf. Ook vanuit Duitsland komen wel klanten; verder wordt de winkel bezocht door mensen die gewoon willen weten hoe zo'n, inmiddels zeldzame winkel, er uit ziet en dan gaat men met of zonder impulsaankoop de deur uit. Daarnaast voorziet men in voorkomende gevallen in noodhulp als uitvoerende musici vergeten zijn hun partituur mee te nemen naar een optreden.

De winkel is niet op de meest prominente plek van Groningen gevestigd. Dat kan ook niet, aldus de heren Hendriks, want in het centrum zijn de grondprijzen te hoog.

*Sterker nog, zoals Stephan opmerkt:
“we hebben het zo druk dat we blij zijn dat we er
geen webshop naast hebben”.*

DIGITALE PIANO'S

- * regelbaar volume
- * hoofdtelefoonaansluiting

**Voor PIANO - BLADMUZIEK kunt u
nu in Groningen - Zuid terecht.**

W. Buningstraat 34
t/o Sporthal "De Wijert"
tel. 265408

Classical

digitale
piano's

Keysound

Helpman Promotion mrt. '89

Ze hebben welbewust gekozen voor een pand met een groot oppervlak om te kunnen groeien en klanten de gelegenheid te geven te kunnen snuffelen tussen de boeken. Om een indruk te geven van het uitgebreide assortiment: zouden de boeken op elkaar gelegd worden dan reikt de stapel tot 267 meter, of, gerekend naar de maat der dingen in Groningen, ruim twee-en-een-half maal de hoogte van de Martinitoren. Ze kwamen op deze berekening toen eens een 8 meter hoge stapel muziekboeken werd afgeleverd. Een uitdaging om dan te gaan uitrekenen hoeveel meter je aan muziekboeken in huis hebt! Op deze meer achteraf gelegen plek kunnen ze zichzelf zijn, met inbegrip van het enigszins gedateerde maar wel degelijk ook charmante interieur. Als je je werk met passie uitvoert trek je ook mensen met dezelfde passie.

De toekomst zien Ger en Stephan met vertrouwen tegemoet: "gewoon doorgaan zoals we altijd hebben gedaan, inmiddels hebben we een enorm netwerk van liefhebbers opgebouwd". Zo gebeurde het dat een oud-medewerker van de winkel (pianist Hugo van der Sloot) hen in contact bracht met Wibi Soerjadi. Niet veel later gaf die in de winkel een optreden uit eigen werk ('Once upon a time'). "Al het succes is niet komen aanwaaien, hard werken met passie is het belangrijkste ingrediënt", aldus Stephan die daaraan toevoegt dat hij nog nooit met tegenzin naar zijn werk is gegaan, integendeel: het geeft hem juist energie!

Activiteiten

Open monumentendag, 8 september (en 9 september)

Het thema van de open monumentendag is **'In Europa'**.

Europa laat zich in Groningen op verschillende manieren 'betrappen'. Namen: Wessel Gansfort die door Italië trok, St Martinus van Tours die symbool staat voor de expansie van het Christendom in de vroege middeleeuwen, stadssyndicus Rudolph Agricola, het grensoverschrijdend ondernemerschap van W.A. en J.E. Scholten, Bernhard van Galen, Rabenhaupt, architecten als Natalini, Grassi, Mendini, wetenschappers als Helmuth Plessner, vader en zoon Bernouilli, Frits Zernike, Ben Feringa.

Dezen en nog anderen zult u ontmoeten op de stadswandeling die Pieter Bootsma heeft voorbereid.

**Start: Zaterdag 8 september om 11.00 uur in de Martinikerk
Zondag 9 september om 14.00 uur, bij de Martinikerk.**

Check deze tijden op onze website!

Herstel/correctie: in de vorige aflevering van het Vriendenbulletin is de bronvermelding van de achtergrond van de aankondiging van de excursie naar Ten Boer weggefallen.

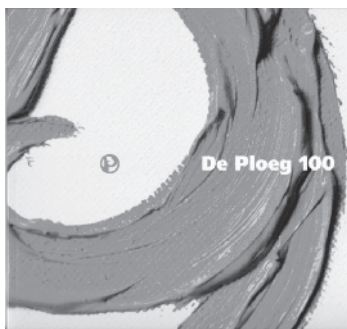
Deze moet zijn: H. Halbertsma, Terpen tussen Vlie en Eems, deel 1 (atlas).

P. Karstkarel: Alle middeleeuwse kerken in Groningen en Drenthe
€ 25,00

De mooiste en gaafste middeleeuwse kerken van Europa staan onder andere in het vlakke land van Groningen en het noorden van Drenthe. Ze behoren tot de vroegste getuigenissen van de christelijke cultuur in het Noorden.

Architectuurkenner Peter Karstkarel brengt in dit ambitieuze boek een overzicht van deze juweeltjes. Hij bezocht 136 monumentale kerken in beide provincies. Dit leverde uitvoerige beschrijvingen op, met adembenemende foto's van exterieur en interieur. Het geheel wordt gecompleteerd met duidelijke kaarten die de lezer in staat stellen om zelf op ontdekkingstocht te gaan. Tekst en beeld zorgen ervoor dat dit boek een spectaculair standaardwerk is over deze mooie middeleeuwse kerken.

Het Jubileumboek De Ploeg 100
€ 19,95

In een bescheiden oplage verschijnt het Jubileumboek De Ploeg 100. Er

is al veel geschreven over de kunst en de Ploegleden uit de eerste jaren. Maar er is meer, de kunstenaarsvereniging bestaat nu honderd jaar en tussen toen en nu is er veel gebeurd. Het is een wonder dat De Ploeg nog steeds bestaat. De vele schermutelingen en de diverse afsplitsingen die reeds ter ziele zijn, hebben schijnbaar geen invloed gehad op de levenskracht van De Ploeg. Wat is de kracht die De Ploeg springlevend houdt? Dat is de vraag waarover het gaat in ons jubileum boek. Er wordt vanuit het nu naar het verleden gekeken. De eerste handgeschreven notulen tussen 1918 en 1922 geven een helder beeld hoe er toen gedacht, vergaderd en gehandeld werd. Opvallend is dat er na honderd jaar nauwelijks iets veranderd is en misschien schuilt daarin wel het geheim.

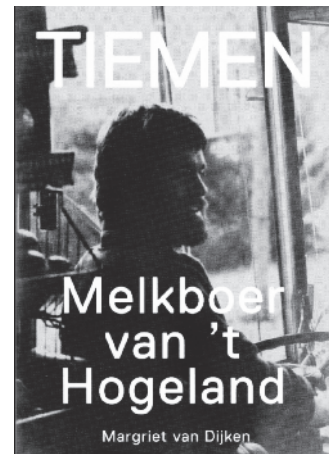

E. Houting: Kloostermoppen
€ 35,00

In de twaalfde en vooral de dertiende eeuw vestigden zich onder meer de kloosterorden van de cisterciënzers en de premonstratenzers in Noord-Nederland. Naar voorbeeld van de moederkloosters introduceerden de kloosterlingen grote bakstenen, kloostermoppen genoemd, waarmee ze vanaf het midden van de twaalfde eeuw tot in de zestiende eeuw kerken en kloosters bouwden. In dezelfde periode gebruikten ook vermogende particulieren de grote bakstenen voor de bouw van hun steenhuizen. Vanaf midden dertiende eeuw begonnen

de steden zich te ontwikkelen, waarbij de bakstenen werden gebruikt voor stadsmuren en particuliere huizen. Baksteen bood de bouwheren goede mogelijkheden en was duurzamer dan de natuursteen die tot het einde van de twaalfde eeuw werd toegepast als bouw materiaal. Klei was voor de productie en turf voor het bakken van stenen in ruime mate voorhanden in de provincie Groningen.

In Kloostermoppen, middeleeuws bouw materiaal in stad en provincie Groningen beschrijven Edward Houting en Hans Vrijer circa 200 middeleeuwse kerken, kloosters, steenhuizen en stadsmuren. Hiermee wordt voor het eerst een uitgebreid overzicht in boekvorm gegeven van het ontstaan en de toepassing van kloostermoppen in Groningen. De uitgave is ruim geïllustreerd met foto's, bouwtekeningen van middeleeuwse kerken en kerktorens, kaarten en oude prenten. Bovendien voert een wandeling in de binnenstad van Groningen langs zichtbare overblijfselen van middeleeuwse gebouwen.

Margriet van Dijken: Tiemen, melkboer van 't Hogeland
€ 19,99

Het verhaal van een uitstervende beroep aan de hand van een van hen: Tiemen. Ruim veertig jaar trok hij als melkboer langs zijn klanten, eerst samen met zijn vader, met een bakfiets, uiteindelijk met een rijdende winkelwagen.

Bestuurssamenstelling

T. van der Meulen
(voorzitter)
C. J. A. Wessels,
(secretaris)
P. J. E. Bootsma
M. L. Hintzbergen
E. M. Meisner
A. R. Rubingh
M. J. A. Vooijs
D.-A. Walsma

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de Stad Groningen opgeven bij onderstaand correspondentieadres

Van Royenlaan 19A
9721 EJ Groningen

of via de website:
www.vriendenstadgroningen.nl
e-mail:
info@vriendenstadgroningen.nl

Bank: NL06 INGB 0000 4473 73

Minimum donatie
€ 15,00 per jaar

De Stichting Vrienden van de Stad Groningen

De Stichting Vrienden van de stad Groningen is opgericht in 1984.

We zetten ons in voor de ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomstwaarde) van de stad Groningen.

We vragen aandacht voor het historisch karakter van de gebouwde en ingerichte omgeving, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt.

Middelen die we inzetten: bijdragen aan meningsvorming over architectuur en openbare ruimte door middel van lezingen, debatten en excursies.

Daarnaast participeren (mogelijk in overleg met andere partijen) in beleidsprocedures (overleg, zienswijzen, eventueel bezwaren bij gemeentelijk ruimtelijk beleid en het beleid van andere overheden).

We richten ons op de binnenstad maar geven daarnaast ook aandacht aan de stad Groningen als geheel en de ruimere context van de stad.

G r o e i n g a

